

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტი

ხელნაწერის უფლებით

ბექა მგელაძე

ხალხური მმართველობისა და ჩვეულებითი სამართლის ისტორია განვითარებული
და გვიანი შუასაუკუნეების სამხრეთ დასავლეთ საქართველოში

სპეციალობა: საქართველოს ისტორია

ისტორიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი
სადისერტაციო ნაშრომის

ა ნ ო ტ ა ც ი ა

ბათუმი

2021

სადისერტაციო ნაშრომის დაცვა შედგება 2021 წლის დეკემბერს,საათზე ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სადისერტაციო საბჭოს სხდომაზე.

მისამართი: ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ნინოშვილის ქ. №35, აუდიტორია

სადისერტაციო ნაშრომის გაცნობა შესაძლებელია ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ილია ჭავჭავაძის ბიბლიოთეკაში, ხოლო სადისერტაციო ნაშრომის ავტორეფერატისა ამავე უნივერსიტეტის ვებ-გვერდზე ([www. Bsu.edu.ge](http://www.Bsu.edu.ge)).

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია ბსუ-ს ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტში.

სამეცნიერო ხელმძღვანელები:

ოთარ გოგოლიშვილი – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბსუ-ს პროფესორი;

მანუჩარ ლორია – ისტორიის დოქტორი, ბსუ-ს ასოცირებული პროფესორი.

შემფასებლები:

ლავრენტი ჯანიაშვილი – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი. თსუ-ს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი.

ლევან ჯაყელი – სამართლის დოქტორი, ბსუ-ს ასოცირებული პროფესორი.

ზაზა შაშიკაძე – ისტორიის დოქტორი, ბსუ-ს პროფესორი.

სადისერტაციო საბჭოს მდივანი:

ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი მაია კიკვაძე

სადისერტაციო ნაშრომის ზოგადი დახასიათება

შესავალი

თემის აქტუალობა, მეცნიერული სიახლე, თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა. კაცობრიობის კულტურის ისტორიაში სამართლებრივი ინსტიტუტების როლსა და ადგილს მისი უაღრესად დიდი პრაქტიკული ღირებულება განსაზღვრავს, შესაბამისად, ქართული ჩვეულებითი სამართლის კვლევას განსაკუთრებული თეორიული და პრაქტიკული დატვირთვა გააჩნია, მაგალითად, თანამედროვე სახელმწიფოებრივი ცხოვრების პირობებში თვითნებური ხალხური სასამართლოების გამომწვევი მიზეზების გასარკვევად. ხალხური იურიდიული აზროვნების გასაცნობად თვითმართველობისა და სამართლის ისტორიის ღრმად შესწავლასაც პრინციპული მნიშვნელობა აქვს. დასმული პრობლემების განხილვა მეტად მნიშვნელოვანია ტრადიციული ქართული იურიდიული მენტალიტეტის უკეთ გაგების და ინოვაციების აღქმისათვის, რაც საზოგადოებრივი პროცესების კვლევის აუცილებელი ფაქტორია. ამ პროცესებზე თვალყურის დევნება თანამედროვე სახელმწიფოში ცალკეული სოციალურ-პოლიტიკური და სამართლებრივი კრიზისის გადალახვის მნიშვნელოვანი წინაპირობაა.

ქართველი ხალხის იურიდიული აზროვნების ისტორია, ბუნებრივია, მსოფლიოს ხალხების იურიდიული ცნობიერების ისტორიასთან კონტექსტში უნდა განიხილებოდეს, რადგან იგი კაცობრიობის სამართალმცოდნეობის ორგანული ნაწილია, თუმცა საკუთარ, ეროვნულ ნიშან-თვისებებს ატარებს. სამართლებრივ სფეროში მსოფლიოს ხალხთა გამოცდილების გათვალისწინებას შეუძლია ადამიანის როგორც სოციალურ, ისე სამართლებრივ ბუნებაზე ჩვენი ცოდნის გაღრმავება, ისე, როგორც შეუძლია შეგვიქმნას გაცილებით სრული წარმოდგენა არა მხოლოდ მსოფლიოს, არამედ კავკასიის ხალხების, მათ შორის, ქართველი ხალხის ტრადიციულ სოციალურ ორგანიზაციაზე, ხოლო სოციალურ ორგანიზაციის სამართლებრივ სივრცეში იურიდიული ინსტიტუტების უნივერსალურ და ლოკალურ ფორმათა თავისებურებებზე.

საქართველოში, კერძოდ, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში – სამცხესა და აჭარაში, დიდხანს შემოინახა სამართლებრივი ნორმების ისეთი სოციალური პლასტები, რომლებიც ადათებს შეესატყვისებოდა. ადათები გამოხატულებას პოულობდა სხვადასხვა ტიპის საზოგადოებრივ და სამართლებრივ ცხოვრებაში, განსაკუთრებით,

სამოქალაქო და სისხლის სამართლის ისეთ სფეროებში, რომლებიც სამხრეთ საქართველოს მთიანეთში ეთნოგრაფიულად ხელმისაწვდომი პერიოდისათვისაც კი ფუნქციონირებდა. ამ რიგის თემატიკა ასახულია შუასაუკუნეების სამართლის წიგნებში, ასევე, შემონახულია წერილობით წყაროებსა და ეთნოგრაფიულ მასალებში, რომლებიც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, უპირატესად კი მის მთიან ნაწილში, დაწყებული XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან XX საუკუნის ჩათვლით, ინტენსიურად იკრიბებოდა. ასეთი თემატური მასალების გამოვლენა დღეს ფაქტიურად შეუძლებელია, რადგან ხალხურ სამართალთან დაკავშირებულ ისტორიული მეხსიერებაში იგი მივიწყებულია, შესაბამისად, ჩვეულებითი სამართლის ისტორიის მცოდნე და ინფორმაციის მატარებელი რესპოდენტებიც თითქმის აღარ გვხვდება. ხშირად რესპოდენტი ასეთ თემებზე გარკვეული მოსაზრებით არც საუბრობს. აქედან განისაზღვრება პრობლემის აქტუალობაც, რაც ხალხური მმართველობისა და ჩვეულებითი სამართლის ისტორიის შესწავლას გადაუდებელ ამოცანათა რიგში აყენებს. პრობლემის როგორც აქტუალობა, ისე მეცნიერული სიახლევ აქა-იქ ჯერ კიდევ მცხოვრები ხანდაზმული მთხრობელებისაგან ჩაწერილი და შეკრებილი ახალი მასალითაც განისაზღვრება.

ქართული სამართლის ისტორიის შესწავლა როგორც ზოგადი, ისე ლოკალური ხასიათის თავისებურებათა შუქზე კომპლექსურად უნდა წარიმართოს. რადგან სადისერტაციო ნაშრომი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის ხალხურ მმართველობასა და ჩვეულებით სამართალს, სამართლისა და იურიდიული აზროვნების ისტორიას ეძღვნება, ამდენად, იგი, როგორც ინტერდისციპლინარული ხასიათის თემა, იურიდიულ და ისტორიულ მეცნიერებათა აქტუალური პრობლემაა. მისი აქტუალობა იმითაც განისაზღვრება, რომ იგი მონოგრაფიულად დღემდე შესწავლილი არ არის. დისერტაცია სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ხალხური მმართველობისა და ჩვეულებითი სამართლის ისტორიის შესწავლის პირველ ცდას წარმოადგენს. მართალია, პრობლემასთან დაკავშირებული ამა თუ იმ საკითხის შესახებ არსებობს ცალკეული გამოკვლევა თუ ფრაგმენტული ცნობა, მაგრამ მონოგრაფიულად, ერთიანობაში მისი გააზრება და წარმოჩენა დღემდე არავის უცდია. თითქმის ყველა მკვლევარი, რომელსაც ამ სახის საკითხებთან პირდაპირი თუ არაპირდაპირი შეხება ჰქონდა,

პრობლემის კომპლექსურად გაშუქების აუცილებლობას ერთხმად აღიარებდა. ქართულ იურიდიულ და ისტორიულ მეცნიერებაში სწორედ ასეთ გამოკვლევათა საფუძველზე მომზადდა ნიადაგი, რათა ხალხური მმართველობისა და საადათო სამართლის შესწავლას ღრმა მეცნიერული მნიშვნელობა მინიჭებოდა და მონოგრაფიულად წარმოჩენილიყო. საკვალიფიკაციო ნაშრომში სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ხალხურ მმართველობასა და საადათო სამართალთან დაკავშირებული თემატიკის თავმოყრა და სტრუქტურულად განხილვა ისტორიოგრაფიაში მეცნიერულ სიახლეს წარმოადგენს.

კონკრეტულად მაინც რა მნიშვნელობა შეიძლება ჰქონდეს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ხალხური მმართველობის – თვითმართველობისა და ჩვეულებითი სამართლის ისტორიის შესწავლას? უპირველესად ის, რომ ამით საშუალება გვეძლევა უფრო ღრმად ჩავწვდეთ და უკეთ გავიგოთ შუასაუკუნეების სხვადასხვა ეტაპზე დაწერილი ქართული ფეოდალური სამართლის წიგნების საფუძვლები, ასევე, საქართველოს სხვა ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეებთან კონტექსტში ზოგადქართული ადათობრივი სამართლის არსი, რაც კავკასიური და, შესაბამისად, ზოგადსაკაცობრიო სამართლის ისტორიისათვისაც განსაკუთრებულ შინაარსს იძენს. ბუნებრივია, წარსული დროების სამართლებრივი ცოდნის გარეშე წარმოუდგენელია თანამედროვე იურიდიული ცხოვრებისა და იურიდიული ხასიათის კანონების ფორმირება, რადგან საზოგადოებრივი ცნობიერება წარსულ სამართლებრივ მემკვიდრეობას რეტროსპექტულად დღესაც აირეკლავს, რომლის გათვალისწინებაც მაღალი დონის საკანონმდებლო ბაზის მომზადების ერთ-ერთ პირველწყაროს წარმოადგენს.

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის თვითმართველობისა და ჩვეულებითი სამართლის ისტორიის შესწავლას, ქართველი ხალხის სამართლებრივ სივრცეში მათი ადგილისა და როლის განსაზღვრას პრაქტიკული მნიშვნელობა იმ მხრივაც აქვს, რომ დასკვნები შეიძლება გამოყენებული იქნეს: 1. განზოგადებული თეორიული ნაშრომების მოსამზადებლად და 2. ქართველი ხალხის სამართლის ისტორიის, სამოქალაქო და სისხლის სამართლის ისტორიის სახელმძღვანელოების, სალექციო და სპეციალური კურსების შესაქმნელად.

კვლევის ობიექტი, საგანი, მიზანი და ძირითადი ამოცანები. სადისერტაციო ნაშრომი, რომელიც განვითარებული და გვიანი შუასაუკუნეების სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სამართლის ისტორიის საკითხებს ეძღვნება, კომპლექსური და მრავალწახნაგოვანია. მართალია იგი შინაარსობრივად დამოუკიდებელი მონაკვეთებისაგან შედგება, მაგრამ თითოეულ მონაკვეთს შორის ლოგიკური თემატური კავშირი არსებობს. გამომდინარე აქედან, ჩვენს მიერ დისერტაციაში შემდეგი სახის ამოცანები დაისახა. ესაა: სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის მმართველობის, ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული მოწყობისა და სახელმწიფო – ფეოდალური სასამართლოს ისტორიის, დასახლების შედგენილობისა და თვითმართველობის ორგანოს – უხუცესთა საბჭოს თავყრილობის ადგილების, ხალხური და სასულიერო მმართველობის, სამოქალაქო (საოჯახო-საქორწინო) და რელიგიური (წარმართული, ქრისტიანული – კანონიკური და მუსლიმანური) სასამართლო ორგანიზაციების, სისხლის სამართლის – სისხლის აღების ჩვეულების, დასჯის ფორმების, სისხლ-მესისხლეობაში კომპოზიციის – შერიგების ხალხური სამართლებრივი წეს-ჩვეულებების, შურისძიებისა და სხვა ამ ტიპის ზოგიერთი საკითხის თანამედროვეობასთან კონტექსტში განხილვა.

საკვალიფიკაციო თემის კვლევის ობიექტია სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს – სამცხისა და აჭარის მოსახლეობა, კვლევის საგანი კი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს – სამცხისა და აჭარის მოსახლეობის ხალხური მმართველობისა და ჩვეულებითი სამართლის ისტორიის შესწავლაა. კვლევის მიზანს თვითმართველობის ორგანოთა ფუნქციისა და დანიშნულების, იურიდიული ცხოვრების წესისა და ჩვეულებითი სამართლის ისტორიული რაკურსით წარმოჩენა წარმოადგენს, უფრო კონკრეტულად კი – თემის მიზანსა და ამოცანას ხალხური მმართველობისა და საადათო სამართალთან დაკავშირებულ სამეცნიერო ლიტერატურასა და არქივებში გაბნეული ფრაგმენტული ცნობებისა და ეთნოგრაფიული მონაცემების თავმოყრა, შესაბამისად, წყაროების შეჯერების საფუძველზე პრობლემის სტრუქტურულ ქარგაზე თემატურად დალაგება და მათი გაანალიზება შეადგენს. ასეთი მიდგომა პრობლემის სრულყოფილ შესწავლაში დაგეხმარება და ხელს შეუწყობს სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანილ სხვადასხვა ტიპის წყაროთა საერთო კონტექსტში განხილვას.

სადისერტაციო თემის ქრონოლოგიური მიჯნები. საკვალიფიკაციო თემა მოიცავს: 1. განვითარებული და გვიანი შუასაუკუნეების ხანას, რის საშუალებასაც ამ პერიოდის სამართლის წიგნებთან დაკავშირებული წერილობითი და ლიტერატურული წყაროები იძლევა და 2. ეთნოგრაფიულად ხელმისაწვდომ პერიოდს, რომელიც XIX საუკუნის მეორე ნახევრისა და XX საუკუნის დასაწყისის მოვლენებს უშუალოდ წვდება, თუმცა ეთნოგრაფიული წყაროების ანალიზისას აღნიშნული ქრონოლოგიური ჩარჩოები მაინც პირობით ხასიათს ატარებს, რადგან რეკონსტრუქციების თვალსაზრისით საკვალიფიკაციო თემის დიაქრონული დიაპაზონი შესაძლებელია უფრო ხანდაზმული იყოს და შუა საუკუნეებსა და წინარე ქრისტიანულ ხანასაც აერთიანებდეს.

სადისერტაციო თემის შესწავლის ისტორია, კვლევის წყაროთმცოდნეობითი და მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა. სადისერტაციო ნაშრომს საფუძვლად დაედო წყაროთა ერთობლიობა, რომელთა აუთენტურობა მათი ერთმანეთთან შეჯერების საფუძველზე განხორციელებული ანალიზით განისაზღვრა. საკვალიფიკაციო თემის წყაროთმცოდნეობითი ბაზა საკმაოდ ფართოა. წყაროთმცოდნეობით ბაზაში ძირითადია საველე-ეთნოგრაფიული და ფოლკლორული მასალები, შუასაუკუნეების სამართლის წიგნები, ისტორიული საბუთები და სხვადასხვა ტიპის წერილობითი დოკუმენტები, მათ შორის, სიგელ-გუჯრები, ძველი ლიტერატურული თხზულებები, საარქივო ხელნაწერები, პერიოდული პრესის მონაცემები, და, საერთოდ, პრობლემასთან დაკავშირებული ისტორიოგრაფია. წყაროების ანალიზი არის ყველაზე უფრო სანდო და მეცნიერულად არგუმენტირებული გზა ჩვენს მიერ დასახული ამოცანის გადასაწყვეტად.

სადისერტაციო თემის ერთ-ერთ მთავარ დასაყრდენს სამართლის წიგნები წარმოადგენს. მათი გარკვეული ნაწილი განვითარებული და გვიანი შუასაუკუნეების სამხრეთ საქართველოს სოციალური და იურიდიული წყობის ამსახველია, უპირველესად ისეთები, როგორებიცაა XI საუკუნის ბაგრატ კურაპალატის კანონმდებლობა, კანონიკური სამართალი და XIII-XIV საუკუნეების ბექასა და აღბუღას სამართლის წიგნები. ამ ტიპის საკანონმდებლო წიგნები ჩვეულებითი სამართლისათვის დამახასიათებელ არაერთ ნორმას შეიცავს, უფრო ზუსტად, სამართლის წიგნის რიგი იურიდიუ-

ლი პუნქტი ხალხური სამართლის ნორმატივებზეა დაფუძნებული, რომლის მეშვეობითაც შესაძლებელია ოფიციალურ სამართლებრივ სისტემამდე არსებული ვითარების რეკონსტრუქცია.

სამართლის წიგნების გვერდით შუასაუკუნეების, კერძოდ, ადრე და განვითარებული შუასაუკუნეების სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის სამართლის ისტორიისათვის, უაღრესად ფასეულია საერო და აგიოგრაფიული ტიპის ლიტერატურული თუ ისტორიული თხზულებები, განსაკუთრებით ისეთები, როგორებიცაა V საუკუნის იაკობ ცურტაველის თხზულება – „მუშანიკის წამება“, გიორგი მერჩულეს – „ცხოვრება გრიგოლ ხანძთელისა“, რომელშიც წარმოდგენილია VIII-IX საუკუნეების სამხრეთ საქართველოს: სამცხისა და ტაო-კლარჯეთის სოციოკულტურული და სოციორელიგიური ვითარება, ბასილ ზარზმელის – „სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება“, სადაც აღწერილია IX-X საუკუნეების სამცხის ფეოდალური საზოგადოების სოციოპოლიტიკური და კულტურული ცხოვრება, აბუსერის ძე ტბელის – „ბოლოკ-ბასილის მშენებლობა შუარტყალში და აბუსერისძეთა საგვარეულო მატთანე“. ყურადღება ექცევა ქართველ და უცხოელ მემატთანეთა ისტორიულ ჩანაწერებსაც, კერძოდ, ლეონტი მროველის – „ვიწყო მითხრობად ცხოვრებასა ქართუელსა მეფეთასა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა“-ს, ჯუანშერის – „ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა...“-ს, კონსტანტინე პორფიროგენეტის – „De Administrando Imoerio“-ს.

გვიანი შუასაუკუნეების სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სამართლის ისტორიისათვის ყურადსაღებია „გურჯისტანის ვილაეთის დიდი დავთარი“. XVI საუკუნის მიწურულს, 1595 წელს, ოსმალებმა სამცხე-საათაბაგო აღწერეს და ფისკალური მიზნით ვრცელი საგადასახადო წიგნი – „გურჯისტანის ვილაეთის დიდი დავთარი“ შეადგინეს, რომელიც სამცხე-საათაბაგოს ისტორიის, მათ შორის, სამართლის ისტორიის წყაროს წარმოადგენს, ამასთან, იგი საყურადღებოა სამცხე-საათაბაგოს სოციალური და ეკონომიკური, პოლიტიკური ისტორიის, ისტორიული გეოგრაფიის, ოსმალური ფეოდალიზმის არაერთი საკითხის შესასწავლადაც. ამდენად, იგი შეიცავს მდიდარ მასალას სამხრეთ საქართველოს იმ ნაწილის შესახებ, რომელიც ოსმალებმა დაიპყრეს და „გურჯისტანის ვილაიეთი“ უწოდეს.

სამართლის ისტორიის წყაროებიდან, მართალია, უპირველესად, ფეოდალური – საერო თხზულებები უნდა გამოიყოს, მაგრამ არანაკლები მნიშვნელობისაა საეკლესიო სამართლის წიგნები, ლიტერატურული და ეთნოგრაფიული, მათ შორის, ის ნარატიული წყაროები, რომლებიც XIX საუკუნის მეორე ნახევრისა და XX საუკუნის ისტორიოგრაფიაში მეტ-ნაკლებად თვალსაჩინოდაა წარმოდგენილი. გამომდინარე აქედან, სადისერტაციო თემის სრულყოფისათვის პრიორიტეტული მნიშვნელობისაა XIX საუკუნის მეორე ნახევრისა და XX საუკუნის ლიტერატურული წყაროები – ლიტერატურული თხზულებები და პერიოდული პრესაში დასტამბული პუბლიცისტური წერილები. თუ ამ მხრივ განვიხილავთ პერიოდს თვალს გადავავლებთ, დავინახავთ, რომ XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ისტორიოგრაფიაში კავკასიის ხალხთა სათემო – ხალხური მმართველობისა და ჩვეულებითი სამართლისადმი ინტერესი საგრძნობლად გაიზარდა, სადაც უპირველესად ყურადღება შურისძიებისა და სისხლის აღების ტრადიციებს მიექცა. XIX საუკუნის მეორე ნახევრისა და XX საუკუნის დასაწყისის კავკასიათმცოდნეები ხალხური მმართველობისა და ჩვეულებითი სამართლის საკითხებს, უმთავრესად, სოციალური ორგანიზაციის ძველი ფორმებისათვის დამახასიათებელ ადათებთან და ზნე-ჩვეულებებთან კონტექსტში ახასიათებდნენ. ერთ-ერთი პირველი ვინც კავკასიის ხალხებში აღნიშნულ პრობლემატიკას ყურადღება მიაქცია მაქსიმ კოვალევსკი იყო. მნიშვნელოვანი იყო სხვა კავკასიათმცოდნეთა ღვაწლიც, რომელთაც კონკრეტულად, ზოგჯერ ფრაგმენტულად საინტერესო ცნობები მოეპოვებათ კავკასიის, კერძოდ, სამხრეთ და ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხების, მათ შორის, ქართველი ხალხის თუ მისი ერთი რომელიმე ისტორიულ-ეთნოგრაფიული გაერთიანების ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულ მოწყობაზე, მმართველობის ფორმებზე, ადათებსა და ჩვეულებით სამართალზე. ამ მხრივ ლიტერატურა საკმაოდ მასშტაბურია, თუმცა მათგან რ. დარესტის, ფ. ჰოლდაკის, რ. კულტმანის, ჟ. კარსტის გვერდით, უპირველესად, შეიძლება XIX საუკუნის ისეთი უცხოელი ავტორები დასახელდეს, როგორებიც იყვნენ ივანე ბარტოლომეი, ვ. შვეცოვი, ლავრენტევი, გუსტავ რადდე, ნიკაი დუბროვინი, ვოლდემერ პფაფი, ალექსანდრე სოკოლოვი, ვ. ცვეტკოვი, ლ. ისარლევი, ტ. მაკაროვი, ფ. ლეონტოვიჩი, ს. ეიაზაროვი, ს. ზელინსკი, ე. იაკუშკინი. ამავე პერიოდში სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოსვლა ადათებთან და ადათობრივ სამართალთან დაკავშირებულმა სერიულმა და სპეციალურმა გამოცემებმაც დაიწყო. აქვე,

ასევე, აღსანიშნავია XX საუკუნის პირველი ნახევრის კავკასიოლოგთა ღვაწლიც. მათგან გამოირჩევიან ს. ალფეროვი, ს. კარგინოვი, ზ. ვანეტი, ვლადიმირ გურკო-კრიაჟინი, ი. ბუდოვნიცი, დეგენ ბორის ე. კოვალევსკი, ა. კოჟენიკოვი, გ. ჩურსინი, ლ. პანევი, ა. სამოილო, ა. ესიევი. ამ კუთხით პრობლემისადმი ინტერესი შემდეგ წლებშიც გაგრძელდა და მეტ-ნაკლებად აისახა კიდევ მაქსიმ კოსვენის, ვალენტინ გარდანოვის, ს. გაჯიევას, შალვა ინალ-იფას, ემა კარაპეტიანის, ზინაიდა გაგლოითის, მამაიხან აგლაროვის, ს. აზიზოვის, ზ. მისროკოვის, ვ. ნაუმკინას, ა. საგიდოვის ნაშრომებში.

ჩვეულებითი – ადათობრივი სამართლის ისტორიის სფეროში მნიშვნელოვანი ფაქტები ქართულ ისტორიოგრაფიაშიც დაგროვდა. პრობლემატიკის ისტორიოგრაფია მრავალფეროვანია და სხვადასხვა საზოგადოებრივ დისციპლინას ეხება, რომელთა შორის უნდა გამოიყოს ისტორია, ეთნოლოგია და სამართალმცოდნეობა. XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ქართველმა პუბლიცისტებმა ქართული ტრადიციული საზოგადოების სამართლებრივი ასპექტების ირგვლივ ეთნოგრაფიული და სხვა ტიპის მასალების მოძიება და შეკრება დაიწყეს, რომლის შედეგები როგორც პერიოდულ პრესაში, ისე ცალკე მონოგრაფიების სახითაც ქვეყნდებოდა. XIX საუკუნის მეორე ნახევარსა და XX საუკუნის დასაწყისში ამ საქმეში უაღრესად დიდი წვლილი არაერთმა მკვლევარმა შეიტანა, მათ შორის იყვნენ დიმიტრი ბაქრაძე, ზაქარია ჭიჭინაძე, თედო სახოკია, ბესარიონ ნიჟარაძე, ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, ვაჟა ფშაველა, ალექსანდრე ყაზბეგი, რაფიელ ერისთავი, ნიკო ნიკოლაძე, ეკატერინე გაბაშვილი, ტარიელ მამალაძე, ნიკოლოზ აბაზაძე. მათგან იურისტი და პუბლიცისტი ნიკო ხიზანიშვილი სამართლის საკითხებზე სპეციალურად იყო ორიენტირებული. ნიკო ხიზანიშვილმა – ურბნელმა ქართული კანონმდებლობისა და სამართლის უმნიშვნელოვანესი ინსტიტუტების ისტორიის შესწავლას დიდი ამაგი დასდო. იგი ხალხური მმართველობის – თვითმართველობისა და ადათობრივი სამართლის რიგ საკითხს ეხებოდა: სამოქალაქო – საოჯახო და სისხლის სამართალს, უფლებასა და კანონს ძველ საქართველოში, ბექასა და აღბუღას სამართალს, საეკლესიო სჯულმდებლობას, სასამართლო დაწესებულებებს. გარდა ამისა, ნიკო ხიზანიშვილი – ურბნელი ქართველი მთიელების ეთნოგრაფიული ყოფის, ზნე-ჩვეულებების შესწავლას დიდ ყურადღებას აქცევდა და შედარებითი მეთოდის საფუძველზე საკანონმდებლო ძეგლებით გათვალისწინებული მსგავ-

სი ინსტიტუტების ბუნების ახსნას ცდილობდა, თუმცა როგორც სამართლის სპეციალისტები თვლიან, იმდროინდელი მატერიალური და სამეცნიერო-კვლევითი ბაზის უქონლობის გამო მისი შედარებები ქართული სამართლის საკანონმდებლო წყაროებში ასახული სოციალური და იურიდიული ინსტიტუციების თავისებურებებს ყოველთვის ვერ ითვალისწინებდა და, ხშირად, აკლდა კიდეც სათანადო დასაბუთება და მსჯელობა. ამასთან იმყოფებოდა რა მაქსიმ კოვალევსკის შეხედულებების გავლენის ქვეშ, იგი იზიარებდა აზრს იმის შესახებ, რომ ქართული სამართლის მთელი რიგი ინსტიტუტი უცხოური წარმოშობისა იყო.

ხალხური მმართველობისადმი და ხალხური სამართლებრივი ცხოვრებისადმი ინტერესი XX საუკუნის პირველი ნახევრიდან კიდეც უფრო შესამჩნევი გახდა. ქართული ჩვეულებითი სამართლის საკითხებს ცალკეული გამოკვლევა მიუძღვნეს როგორც ქართველმა სამართალმცოდნეებმა, ისე ისტორიკოსებმა და ეთნოლოგებმა, რომლებმაც წერილობითი და საქართველოს სხვადასხვა კუთხის საველე-ეთნოგრაფიული წყაროების საფუძველზე არაერთი საინტერესო ცნობა გამოავლინეს და თავიანთ პუბლიკაციებში სათანადოდ გააშუქეს კიდეც. მათ აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს მთიანეთში უაღრესად შრომატევადი საველე სამუშაოები ჩაატარეს და რიგი საკითხი სერიული პუბლიკაციებით აღნიშნეს. იკრიბებოდა საველე ტიპის მასალები, მუშავდებოდა წერილობითი წყაროები, რომლებმაც ასახვა ჰპოვა ალექსანდრე ხახანაშვილის, ალექსანდრე ყამარაულის, აპოლონ წულაძის სტატიებსა და მონოგრაფიებში. რეალურად, ქართული სამართლის, მათ შორის, ხალხური სამართლის ისტორიის, ისე როგორც ქართული ტრადიციული კულტურის კვლევა, XX საუკუნის 20-იანი წლებიდან თანმიმდევრულად სისტემატიზებულ სახეს ღებულობდა და გარკვეული მეტოდოლოგიური საფუძვლების გათვალისწინებით ინტენსიურ შესწავლას ექვემდებარებოდა. ამის სათავეებთან იმთავითვე ივანე ჯავახიშვილი იდგა, რომელმაც 1914 და 1927-1929 წლებში „ქართული სამართლის ისტორია“ რამდენიმე წიგნად გამოაქვეყნა, სადაც მიმოხილულია საქართველოს სახელმწიფო, სამოქალაქო, სისხლის სამართლისა და სასამართლო წარმოების ისტორია უძველესი დროიდან მონღოლთა შემოსევამდე.

XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ქართული ისტორიოგრაფია ქართული ჩვეულებითი სამართლისა და ხალხური მმართველობის ფორმათა შესწავლით კონკრეტულად დაინტერესდა. გამოკვლევათა დიდი ნაწილი წერილობითი წყაროებისა და, რაც განსაკუთრებით საყურადღებოა, საველე-ეთნოგრაფიული მასალების საფუძველზე წარიმართა. პრობლემას საქართველოს ამა თუ იმ კუთხის მაგალითზე არაერთი ავტორი უშუალოდ შეეხო, ნაწილი კი წეს-ჩვეულებებთან კონტექსტში მისი ცალკეული ფრაგმენტის კვლევით შემოიფარგლა. ამ მხრივ, დიდი წვლილი მიუძღვით სერგი მაკალათიას, გიორგი ჩიტაიასა და ვერა ბარდაველიძეს, ალექსი რობაქიძესა და რუსუდან ხარაძეს, ალექსი ოჩიაურს, ივანე სურგულაძეს, გერცელ ჩაჩაშვილს, ისიდორე დოლიძეს, იაკობ ფუტკარაძეს, ნ. კორძაია-სამადაშვილს, გიორგი ნადარეიშვილს, ვალერიან მეტრეველს, მიხეილ ჩართოლანს, მიხეილ კეკელიას, ილია ჭყონიას, თინა ოჩიაურს, ვალერიან ითონიშვილს, დერმიშა გოგოლაძეს, ნუნუ მაჩაბელს, ლია მელიქიშვილს, გულდამ ჩიქოვანს, მარინა კანდელაკს, ჟუჟუნა ერიაშვილს, სოსო ჭანტურიშვილს, ნათია ჯალაბაძეს, როლანდ თოფჩიშვილს, ვახტანგ ითონიშვილს, შამილ ფარჯიანს, ალექსანდრე ლეკიშვილს, ოთარ გოგოლიშვილს, სალომე ბახია-ოქრუაშვილს, ლავრენტი ჯანიაშვილს.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში დარგობრივი სერიული კრებულებიც გამოჩნდა, რომელთაგან უპირველესად უნდა დასახელდეს – „ქართული სამართლის ძეგლები“, „ქართული სამართლის ისტორიის საკითხები“ და „ქართული ჩვეულებითი სამართალი“. ინტერესთა სფეროს ზრდასა და გაფართოებაზე კონკრეტულად მიუთითებს ბოლო ხანებში, კერძოდ, 2008-2011 წლებში მარბურგის ფილიპსის უნივერსიტეტის საერთაშორისო პროექტის (Revitalisation of Traditional Law in the Republic of Georgia) ფარგლებში გერმანელი და ქართველი მკვლევრების მიერ გამოცემული ინგლისურენოვანი კოლექტიური მონოგრაფიაც – „Traditional Law in the Caucasus“, სადაც ხალხური სამართლის სფეროში წარმოდგენილია შტეფან ფოელისა და ელკე ქამმის სტატიებიც.

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში აჭარის რეგიონის მიმართ ადათობრივი სამართლისა და ხალხური მმართველობის შესახებ ფრაგმენტულმა ცნობებმა თავი იჩინა სხვადასხვა მოგზაურისა და მკვლევრის ჩანაწერებში. მათგან ჩვენთვის საინტერესოა თედო სახოკიას, გიორგი ყაზბეგის, დიმიტრი ბაქრაძის, ჟან მურიეს, ალექსანდრე

ფრენკელის, ვალერი ლისოვსკის, ივანე ჯაიანის, ნიკოლოზ დერჟავინის, ი. ვორონოვის, ა. ანისიმოვის, ზაქარია ჭიჭინაძის პუბლიკაციები. ჩვეულებითი სამართლის მოტივები ქართულ მხატვრულ ნარკვევებსა და მხატვრულ პროზაშიც აისახა (პარმენლორია, კარლო კალაძე, ნესტორ მალაზონია, ელიზბარ ზედგინიძე, შაქრო რომანაძე, მამია ვარშანიძე, რამაზ სურმანიძე), მაგრამ ამ კუთხესთან მიმართებაში კონკრეტული თემატური გამოკვლევები მაინც XX საუკუნის მეორე ნახევარს უკავშირდება. პირველები ვინც ამ პერიოდში სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს დასახლების სისტემასა და სოციალურ ყოფა-ცხოვრებასთან მიმართებაში ხალხური მმართველობისა და ადათობრივი სამართლის საკითხების სისტემურად შესწავლის აუცილებლობის საკითხი კონკრეტულად დასვა ალექსი რობაქიძე და ვლადიმერ მგელაძე იყო, შესაბამისად, ამ პერიოდში სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ, აჭარაში ადათობრივი სამართლისა და ხალხური მმართველობის შესახებ სამეცნიერო კვლევები მომიჯნავე თემატიკებთან ერთად გეგმაზომიერად დაიწყო და მათ ცალკეული პუბლიკაციაც მიეძღვნა. გამოჩნდა პრობლემატიკის ამსახველი ნაშრომები ისეთ ავტორებთან, როგორებიც იყვნენ ჯემალ ნოღაიდელი, ხარიტონ ახვლედიანი და აზიზ ახვლედიანი. აჭარაში ცნობილი დაუწერელი სამართლისა და თვითმართველობის ინსტიტუტების ირგვლივ საინტერესო დაკვირვებები მოეპოვებათ ვახტანგ შამილაძეს, ლენგინოზ ბოჭორიშვილს, ზურაბ ჩიტაძეს, ნუგზარ მგელაძეს, თემურ აჩუგბას, ოთარ ზოიძეს, მურმან ქამადაძეს, ნუგზარ ზოსიძეს, თამაზ ფუტკარაძეს, თემურ ტუნაძეს, საფო კობალაძეს. ჩვეულებით სამართალთან დაკავშირებული ზოგიერთი საკითხი სადისერტაციო ნაშრომის ავტორის სტატიებშიც გამოუქდა.

თემატური პრობლემების ამსახველი წერილობითი წყაროებიდან, მართალია ჩვენ სამართლის წიგნები და ლიტერატურული წყაროები განსაკუთრებით გამოვყავით, მაგრამ ხაზი უნდა გაესვას ეთნოგრაფიული მასალების მნიშვნელობასაც, რომლებიც დაწყებული XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან XX საუკუნის ჩათვლით საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, განსაკუთრებით მის მთიან ნაწილში, მოგზაურებისა და მკვლევრების მიერ ინტენსიურად იკრიბებოდა. ამ მხრივ მნიშვნელოვანია ვლადიმერ და ნუგზარ მგელაძეების საველე-ეთნოგრაფიული დღიურები და ჩანაწერები, რომლებიც ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის

ინსტიტუტის, ხარიტონ ახვლედიანის აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდებსა და ავტორთა პირად საოჯახო არქივში ინახება.

სადისერტაციო თემის მატერიალურ-ტექნიკურ ბაზას წარმოადგენს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკა, ბათუმის აკაკი წერეთლის საჯარო ბიბლიოთეკა, ინტერნეტ-რესურსები.

კვლევის მეთოდოლოგიური და თეორიული საფუძვლები. სადისერტაციო თემაზე მუშაობის პროცესში წამოიჭრა კითხვები: პრობლემის ანალიზისას საჭიროა თუ არა წერილობით წყაროებსა და ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში ასახულ ფაქტებს მივმართოთ, როგორც წარსული ფასეულობების რეკონსტრუქციის წყაროს? დასახული ამოცანის გადასაჭრელად ეს ერთ-ერთი გზაა, რაც, თავისთავად, დიაქრონიული – ისტორიული ხედვის აუცილებლობის წინაშე გვაყენებს. ამასთან, ჩვეულებითი სამართლის ისტორიის შესწავლისას კვლევა უნდა განხორციელდეს არა მხოლოდ დიაქრონულ განზომილებაში, არამედ სინქრონიულადაც – თანამედროვეობაში მოპოვებული ფაქტობრივი მასალების საფუძველზე, ე. ი. უფრო მართებულია, პრობლემათა ანალიზი ორივე, როგორც ვერტიკალურ, ისე ჰორიზონტალურ დონეზე განვახორციელოთ. დიაქრონიული და სინქრონიული მიდგომების ერთობლიობა მეცნიერული კვლევა-ძიების სისრულეს უზრუნველყოფს. საველე ხასიათის მასალა, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ რეტროსპექტულ ანალიზსა და მოვლენათა რეკონსტრუქციებს, უახლოესი ისტორიის მხოლოდ განსაზღვრულ ეტაპებს ასახავს, მაგრამ დიაქრონულ ჭრილში პარალელურად წარმართული კომპლექსური კვლევები ერთობლიობაში წარსულის მიმართულებით თემატიკის ქრონოლოგიურ მიჯნებს საგრძნობლად ზრდის. აქედან გამომდინარე, მეთოდური თვალსაზრისით ყველაზე უფრო აპრობირებული აღმოჩნდა საველე მასალის ფიქსაციის დროს დაკვირვების, შესაბამისად, გამოკითხვის მეთოდი, ხოლო საკუთრივ კვლევის პროცესში ისტორიულ-შედარებითი მეთოდი. ამიტომ, სადისერტაციო თემაზე მუშაობა მართალია კაბინეტურ ფორმატში წარმართა, მაგრამ პროექტის განხორციელების პროცესში არანაკლები ადგილი საველე ექსპედიციებს, არქივებსა და ბიბლიოთეკებს დაეთმო. სწორედ საველე პირო-

ბებში გამოყენებული იქნა აღწერითი და შედარებით-ისტორიული, უშუალო დაკვირვებისა და გამოკითხვის მეთოდები, დამუშავდა საქართველოს სხვადასხვა აკადემიური ინსტიტუტისა და უნივერსიტეტის, მუზეუმის ფონდებში დაცული ხელნაწერები, ასევე, არქივებში წარმოდგენილი პირველწყაროები. მოპოვებული ყველა მასალა წყაროთმცოდნეობაში მიღებული და აპრობირებული მეთოდიკის საფუძველზე გაანალიზდა.

სადისერტაციო თემის უმთავრესი მეთოდოლოგიური დასაყრდენი მაინც საქართველოს ჰუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებებში კარგად ცნობილი, აპრობირებული და დამკვიდრებული კომპლექსურ-ინტენსიური მეთოდი იყო. გამოკითხვისა და უშუალო დაკვირვებების საფუძველზე მან საშუალება მოგვცა გამოვლენილი წყაროები შეპირისპირებით გაგვეანალიზებინა.

დისერტაციის სტრუქტურა, მოცულობა და აპრობაცია. სადისერტაციო ნაშრომი – „ხალხური მმართველობისა და ჩვეულებითი სამართლის ისტორია სამხრეთ დასავლეთ საქართველოში“ 370 ნაბეჭდი გვერდის, შესავლისა და პარაგრაფებად დაყოფილი ოთხი თავისა და დასკვნისაგან შედგება, რასაც თან ერთვის გამოყენებული სამეცნიერო ლიტერატურისა და წყაროთა სია. პირველ თავში წარმოდგენილია ორი პარაგრაფი, მეორეში – სამი, მესამეში – ორი პარაგრაფი და პირველი პარაგრაფის ორი ქვეპარაგრაფი, მეოთხეში კი – ოთხი პარაგრაფი.

საკვალიფიკაციო თემის ცალკეული ნაწილი და ძირითადი შედეგები მოხსენებების სახით წარდგენილი იყო საერთაშორისო, რესპუბლიკურ და საუნივერსიტეტო სამეცნიერო კონფერენციებზე. დისერტაციის უმთავრეს პუნქტთა შინაარსი გადმოცემულია რიგ სტატიებში, რომლებიც გამოქვეყნებულია სამეცნიერო ჟურნალებსა და კრებულებში. ძირითადი დასკვნები იმ მეცნიერ-თანამშრომელთა შორის განიხილებოდა, რომლებიც კვალიფიცირებულნი არიან იურისპრუდენციაში, ისტორიასა და ეთნოლოგიაში. დისერტაციამ აპრობაცია ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის სხდომაზე გაიარა.

სადისერტაციო ნაშრომის შინაარსი

თავი I

ქვეყნის მმართველობა, ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული მოწყობა და სახელმწიფო - ფეოდალური სასამართლო

1.1. ქვეყნის მართვა-გამგებლობა, ტერიტორიული მოწყობა და ადმინისტრაციული დარაიონება. განვითარებული შუასაუკუნეების საქართველოს, როგორც ერთიანი ფეოდალური სახელმწიფოს ადგილობრივი მმართველობა, ტერიტორიულ პრინციპებზე იყო დამყარებული. მთავარი სამხედრო-ადმინისტრაციული გაერთიანება **საერისთავო** იყო, რომელსაც სათავეში მეფის მიერ ხელდებული **ერისთავი** ედგა. სამცხე და აჭარა უძველესი დროიდან საერთო ადმინისტრაციულ ერთეულს ქმნიდა. საერისთავოს ტერიტორიაზე სხვადასხვა დაქვემდებარების ადგილობრივი აპარატი ფუნქციონირებდა. საერისთავოში შემავალი ცალკეული ხევის კავშირში ერისთავების **გამგებელი**, იგივე **ნაცვალი** იყო წარმოდგენილი, რომელსაც ხევთა გაერთიანებული საქმეები ებარა და ერისთავის წინაშე იყო ანგარიშვალდებული. ერისთავებს ასეთი გამგებელი რამდენიმე შეიძლებოდა ჰყოლოდა, იქედან გამომდინარე, საერისთავო თუ რამდენ ხევს – თემს მოიცავდა. საკუთრივ ხევს – თემს **ჭევისუფალი** მართავდა, რომელიც წარსულში აჭარაში არსებული „ხუცესი“ სახელის მსგავსი უნდა ყოფილიყო, ხუცესის, რომელიც საერო და სასულიერო უფლებამოსილების მატარებელი პირი იყო. აჭარის-წყლის ხეობაში ხუცესის პარალელურად ერისთავს დაქვემდებარებული ხევის მმართველის სახელწოდება – „გამგებელი“ დასტურდება. გვიანი შუასაუკუნეების დასაწყისიდან, დაახლოებით XV საუკუნიდან, საქართველოში მნიშვნელოვანი ეკონომიკური ცვლილებები მოხდა და ისეთი ტერიტორიული და სოციალური კატეგორიები ჩამოყალიბდა, როგორებიც თავადი და სათავადო, აზნაური და გლეხი იყო. ასეთივე მდგომარეობა იყო სამხრეთ საქართველოში, სამხრეთ საქართველოს კონკრეტული მხარეებიდან კი – სამცხესა და აჭარაში. ოდესღაც ერისთავებად მყოფი აზუსერისძეები აჭარის-წყლის ხეობაში გვიანი შუასაუკუნეების გარიჟრაჟზე თავადებად იქცნენ.

ფეოდალური საქართველოს ძნელბედობის ხანაში, XVI საუკუნის პირველი ნახევრიდან, თანდათანობით, რეგიონში ოსმალური მმართველობა დამყარდა და

მმართველობითმა სტრუქტურამაც ოსმალური რიგით დაიწყო მოწყობა. გვიანი შუასაუკუნეებისათვის ოსმალური მმართველობა ხუთ ძირითად ტერიტორიულ გაერთიანებას ეყრდნობოდა. ესენი იყო ვილაეთი, სანჯაყი, კაზა, სამუდირო და ნაჰიე. ვილაეთს ვალი განაგებდა, სანჯაყს – მუთესარიფი, კაზას – კაიმაკამი, ხოლო ნახიეს – მუხტარი. ნახიეს მმართველს – მამასახლისს ანუ მუხტარს თემის წევრები ირჩევდა. 1878 წლიდან, სამხრეთ საქართველოს ტერიტორიების ოსმალთაგან განთავისუფლების შემდეგ, აქ რუსულმა ადმინისტრაციამ და მმართველობის რუსულმა ფორმებმა მოიკიდა ფეხი. ადმინისტრაციულ-მმართველობითი სისტემა ცვლილებებს შემდეგშიც დაექვემდებარა, ჯერ მაშინ, როცა საქართველომ 1918 წლის 26 მაისს დამოუკიდებლობა აღადგინა და, მაშინაც, როცა საბჭოთა ხელისუფლების აგრესიის წყალობით იგი კვლავ დაკარგა.

1.2. **სახელმწიფო – ფეოდალური სასამართლო.** სამხრეთ საქართველოს სოციალური და იურიდიული წყობის ამსახველ სამართლის წიგნებში, ბაგრატ კურაპალატის კანონმდებლობაში, კანონიკურ სამართალსა და განვითარებული შუასაუკუნეების სამართლის სხვა წიგნებში, მაგალითად, ბექასა და აღბუღას სამართლის წიგნებში, როგორც საერო და საეკლესიო სჯულმდებლობის უძველეს ნიმუშებში, კარგად ჩანს იმდროინდელი საქართველოს საზოგადოებრივი ურთიერთობები, სახელმწიფო და საეკლესიო ხელისუფლების ურთიერთდამოკიდებულება, სასამართლო ორგანოთა მახასიათებლები. განვითარებული შუასაუკუნეების ქართული სამართალი იცნობდა ფეოდალური სამართლის ყველა უმნიშვნელოვანესი დარგის – სამოქალაქო და სისხლის სამართლის, სასამართლო წარმოების განვითარებულ ინსტიტუციებს. ქართულ ფეოდალურ სამართალში გათვალისწინებული იყო წოდებრივი მდგომარეობა და სისხლის საფასურიც ამის მიხედვით განისაზღვრებოდა. ამასთან, შუასაუკუნეების სახელმწიფო სასამართლო სისტემაში არაერთი ისეთი პროცედურული ნორმა იჩენდა თავს, რომელიც საწყისებით აშკარად ხალხურ ჩვეულებით იურიდიულ ნორმატივებზე იყო დაფუძნებული და სოციალურ ურთიერთობათა ტრადიციული ცხოვრების წესისათვის იყო დამახასიათებელი, რომელთაც, ხშირად, ეთნოგრაფიულად ხელმისაწვდომი პერიოდის ხალხურ სამართლებრივ ნორმატივებთანაც აშკარა კავშირი ჰქონდა. დროთა განმავლობაში, პოლიტიკური წყობისა და მმართველობის ფორმათა

ცვლილებებთან შესაბამისობაში, სასამართლო ორგანიზაციის ძირითადი მახასიათებლებიც იცვლებოდა. ასე მოხდა გვიანი შუასაუკუნეების სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ჯერ ოსმალური, ხოლო შემდეგ რუსული, უფრო გვიან კი – საბჭოთა მმართველობის დამყარების პირობებში.

თავი 2

თემი, დასახლების სათემო სტრუქტურა და ხალხური მმართველობის ტრადიციული ფორმები

2.1. თემის მმართველობითი ორგანოს – უხუცესთა საბჭოს თავყრილობის ადგილები. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში წარსულში საზოგადოებრივი თავშეყრის რამდენიმე ტიპის მოედანი გამოიყოფოდა: საუბნო, სასოფლო, სათემო და საოლქო – სამხარეო. თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ მოედნებს საკულტო დანიშნულებაც ჰქონდა, სადაც თემი დღესასწაულებს მართავდა, მსხვერპლთშეწირვასა და სხვადასხვა ხასიათის რიტუალებს აწყობდა, მაშინ დავინახავთ, რომ ამგვარი შეკრების ადგილები საკმაოდ ფართო ფუნქციას ასრულებდა, თუმცა აქვე ისიც გასათვალისწინებელია, რომ საზოგადოებრივი თავყრილობის მოედნები და საკულტო ადგილები ყოველთვის არ ემთხვეოდა ერთმანეთს. მოედანი უმეტესად თემის და სოფლის ცენტრში მდებარეობდა და შიდა სათემო გზებით სოფლებსა და სოფლის უბნებში წარმოდგენილ სახლეულებს ერთმანეთთან აკავშირებდა. მოედანი რჩებოდა იმ ადგილად, სადაც საზოგადოებრივ ყოფასთან და საზოგადოებრივ ურთიერთობებთან დაკავშირებული უმნიშვნელოვანესი საკითხები წყდებოდა. აჭარის მთიანეთში უბნის, სოფლისა თუ თემის წევრთა თავყრილობები თემის საჭირბოროტო საკითხებთან – ხიდების მშენებლობასთან, საქონლის საძოვრებზე გადარეკვასთან, მიწაზე დავებთან დაკავშირებით გზაჯვარედინებზე, სერებსა და კორდებზე, დიდი ხის ძირში, წყარო-შადრევნებთან, სამჭედლოებთან და წისქვილებთან, განსაკუთრებით, სათემო მოედნებზე ეწყობოდა, სადაც, ასევე, საჭიროების შემთხვევაში, სისხლით და სამოქალაქო სამართლებრივ ნორმებთან დაკავშირებული საკითხებიც განიხილებოდა და წესრიგდებოდა. ამდენად, სათემო თავყრილობის როლი მხოლოდ ეკონომიკური საკითხებით არ ამოიწურებოდა. მოედანზე საზოგადოებრივი ურთიერთობების გამომხატველ საკით-

ხებთან ერთად, ზოგჯერ, საკმაოდ რთული იურიდიულ-პროცესუალური რეგლამენტიც დგინდებოდა. მოედანი, თამაშობდა რა თემის ცხოვრებაში განსაკუთრებულ როლს, იმავდროულად დასახლების სტრუქტურასა და მის არქიტექტურულ განაშენიანებაზეც ზეგავლენას ახდენდა.

2.2. ხალხური და სასულიერო მმართველობა განვითარებულ და გვიანი შუასაუკუნეებში – *ხუცევი და წინაა კაცები*. „ხუცევი“ ინსტიტუტი, რომელიც სასულიერო და სათემო მმართველობის წესს განეკუთვნება, რელიგიური და სამართლებრივი თვალსაზრისით წარსულში სამცხისა და აჭარის ტრადიციულ ყოფაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა და დაახლოებით ისეთივე შინაარსის უნდა ყოფილიყო, როგორც იგი აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის სოციორელიგიურ სისტემას ხუცესის, ხევსბერისა და დეკანოზის სახით შემორჩა, თუმცა მსგავსებასთან ერთად მის ცალკეულ ელემენტში განსხვავებაც – მხარეებისათვის დამახასიათებელი ლოკალური თავისებურებებიც უნდა ვივარაუდოთ.

განვითარებული შუასაუკუნეების შემდეგ, გვიანი შუასაუკუნეების სამხრეთ საქართველოში, კერძოდ, აჭარაში თემის წინამძღოლად უკვე არა ხუცევი, არამედ ე. წ. **წინაა კაცი (წინაკაცი)**, იგივე, **წინაა პირი** თუ **თავი კაცი** დასტურდება, რომელიც სხვა თემის უხუცესებთან, ასევე, „წინაა კაცებთან“ ერთად, ხევის და ხევთა კავშირის საერთო-საჭირბოროტო საკითხებს წყვეტდა. მათ შეკრებას **ბერების მოყრა** ანდა **წინა ხალხის შეყრა** ეწოდებოდა. წინაა კაცი ჰყავდა დიდ სახლეულს, უბანს, სოფელსა და თემს. თემის წინაიკაცები დასახლებაში არსებული დიდი სახლეულებიდან წარმომდგარი წინამძღოლების საკრებულოს წარმოადგენდა. წინაა კაცებს აჭარის მთიანეთში მრავალმხრივი ფუნქციები ჰქონდა, რომელთაგან მნიშვნელოვანი იყო თემის მმართველობით ორგანოში გადაწყვეტილებების მიღება, შუამდგომლობა და მედიატორობა – სამედიატორო საქმიანობისას მხარეებს შორის დავის მოწესრიგება და სხვა მისთანანი. თემი მხოლოდ ერთი წინაიკაცით არ იყო წარმოდგენილი. მმართველობითი ორგანოს მუშაობასა და სამოქალაქო თუ სისხლის საადათო სასამართლოს, უპირატესად, წინაიკაცთა ჯგუფი წარმართავდა.

2.3. თემის მმართველობითი ორგანოები – *მოყრიანობა და ოლქობა*. განვითარებული და გვიანი შუასაუკუნეების სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ყურადღებას

იქცევს ხალხური მმართველობის ისეთი ფორმები, როგორებიცაა **მოყრიანობა** და **ოლქობა**. მათგან, **მოყრიანობა** ძველი ტერმინია და ქართულ სამართლებრივ გარემოცვაშია განვითარებული, **ოლქობა** კი – შედარებით გვიანდელი, ოსმალეთის მმართველობის დროინდელი სოციალური ინსტიტუტის აღმნიშვნელი სიტყვაა, რომელიც გვიანი შუა საუკუნეებში, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ოსმალთა სამხედრო-პოლიტიკური დომინირების ხანაში, ტერმინოლოგიურად ნაწილობრივ მოყრიანობას ჩაენაცვლა, ფუნქციურად მისი ადგილი დაიკავა, თუმცა მოყრიანობამ დიდხანს ოლქობის პარალელურადაც მაინც გააგრძელა არსებობა, ე. ი. ოლქობის წარმოქმნის შემდეგაც მოყრიანობა შემორჩა, როგორც სათემო და სახეობო თვითმართველობის ორგანო, ოლქობა კი, უპირატესად, სამხარეო შეკრებას წარმოადგენდა და ფართო მასშტაბის, ძირითადად, მთლიანად აჭარასთან ანდა მის უმთავრეს ხეობებთან დაკავშირებულ საერთო საჭირობო პრობლემებს განიხილავდა, ვთქვათ, თავდაცვასა და სხვა მხარეზე თავდასხმას, აჯანყების ორგანიზაციას ანდა გახმაურებული სისხლისა და სამოქალაქო სამართლის ისეთ საქმეებს, რომლებიც კონკრეტული თემისა და ხევის ფარგლებს სცილდებოდა. მართალია ხალხური მმართველობის ამ ფორმათა ტერმინოლოგიური ჩანაცვლება მოხდა, მაგრამ თავად ინსტიტუტმა ტრადიციული ქართული ბუნება მისთვის დამახასიათებელი სამართლებრივი ელემენტებით გამოკვეთილად შეინარჩუნა. მოყრიანობის გვერდით ჩვენ ტერმინ „მოყრილობა”-საც ვხვდებით. **მოყრიანობა (მოყრილობა)**, როგორც სათემო თავყრილობა და ხალხური მმართველობის წესი, ჭოროხის აუზის არაერთ კუთხეში, მათ შორის, შავშეთსა და ტაო-კლარჯეთშიც გვხვდება. მოყრიანობას, როგორც აჭარაში თვითმართველობის ორგანოს, ადათობრივი ხასიათის საკანონმდებლო ნორმატივების აღსრულება და სასამართლო ფუნქციის შესრულებაც ეკისრებოდა. იგი არ იყო მუდმივმოქმედი ორგანო და სრულწლოვანი მამაკაცები იკრიბებოდა მხოლოდ მაშინ, როცა სოფელსა თუ თემში მძიმე დანაშაული მოხდებოდა, მაგალითად, ღალატი, მრუშობა და ქურდობა.

ოლქობის ინსტიტუტიც, რომელიც მხოლოდ გვიანფეოდალურ ხანაში დასტურდება და ძველი თემობის – „მოყრიანობის” ახალ პირობებთან შეგუებულ ხალხური თვითმართველობის ადგილობრივ ფორმას წარმოადგენდა, აღჭურვილი იყო საკანონმდებლო, სასამართლო, განმკარგულებელი და აღმასრულებელი ფუნქციებითა და უფლებებით. საჭიროების დროს ოლქობის გადაწყვეტილებით ოლქა – სამხედრო

შეიარაღებული ძალა თავდასხმებს ანდა აჯანყებებს ახორციელებოდა, რასაც **ოლქა** (**ოლქად ადგომა**) ეწოდებოდა. ამდენად, **ოლქა** რჩეულ მამაკაცთა მებრძოლი და მოლაშქრე რაზმი, ხოლო **ოლქობა** თემის წევრთა – მამაკაცთა ყრილობა იყო.

თავი 3

სამოქალაქო და რელიგიური სამართალი და სასამართლო ორგანიზაციები

3.1 **სამოქალაქო – საოჯახო-საქორწინო სამართალი.** სამოქალაქო სამართალი ძველ საქართველოში ჩვეულებით – ხალხურ სამართალშიც იჩენდა თავს, რომელიც უმთავრესად საქორწინო, საოჯახო და სამედიატორო სამართლის სფეროში აისახებოდა. სამართლებრივი მოთხოვნილებები საოჯახო-საქორწინო ურთიერთობების თითქმის ყველა საფეხურზე წარმოიქმნებოდა, დაწყებული საქორწინო წყვილთა ნიშნობით, დამთავრებული ცოლ-ქმრის ქონებრივი სტატუსით, ძმებს შორის საოჯახო ქონების გაყოფითა და ცოლ-ქმრის გაყრის სამართლებრივი ნორმებით. რეგლამენტირებულად იყო ეს გამოხატული განვითარებული და გვიანი შუასაუკუნეების მოსახლეობის ცხოვრებისეულ ციკლშიც, სადაც დიდ სახლეულთა წევრები საერთო ჭერქვეშ საკმაოდ მრავალრიცხოვნად თანაარსებობდნენ.

ა). **საქორწინო სამართალი.** სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში დაქორწინება ოჯახის შექმნის საწინდარი იყო. ოჯახის შექმნას კი, რომელიც საქორწინო წყვილისა და მათი შვილების ერთობასა და ერთ ჭერქვეშ თანაცხოვრებას გულისხმობდა, წინ უძღოდა მომავალი ცოლ-ქმრის დაწყვილების ჩვეულებითი პროცედურა და საქორწინო რიტუალი, რაც სამართლებრივი ნორმებითაც იყო მოტივირებული. დაქორწინების უმთავრესი მიზანი მემკვიდრეობის – შთამომავლობის კვლავწარმოება და ცხოვრებისეული ციკლის უკეთ ორგანიზაცია იყო, სადაც ამა თუ იმ საფეხურზე ტრადიციული სოციალური სტერეოტიპები და საზოგადოებრივი ჯგუფის წევრთა შორის არსებული ქონებრივ-უფლებრივი ნორმები განმსაზღვრელ როლს თამაშობდნენ. სწორედ სოციალიზაციის ტრადიციული წესები განსაზღვრავდა იმ მოთხოვნებს, რომელსაც ჩვეულებითი სამართლის საფუძველზე ფუნქციონირებადი პატრიარქალური ტიპის საზოგადოება ქალიშვილს – მომავალ საპატარძლოსა და ვაჟს – მომავალ სასიძოს უყენებდა.

ბ). **საოჯახო სამართალი.** ტრადიციული სამოქალაქო სამართალი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს საზოგადოებაში საქორწინო ურთიერთობების გარდა ყველაზე მკაფიოდ ოჯახსა და საოჯახო ყოფაში აისახებოდა, სადაც არსებობდა დიდი სახლეულები, რომლებიც ადრე, ეთნოგრაფიულად ხელმისაწვდომი პერიოდისათვის, ტერიტორიული გაერთიანების – თემის ფარგლებში ფუნქციონირებდნენ და სამი-ოთხი თაობის საერთო წარმომავლობის წევრთაგან და მათი ცოლებისაგან შედგებოდნენ. ასეთი მრავალსულიანი ოჯახები მართველობისა და შრომის ორგანიზაციის სფეროში განსაკუთრებული, მამა-პაპათაგან დადგენილი ნორმებით ხელმძღვანელობდნენ. ეს ეხებოდა სახლეულის თითოეული წევრის სამართლებრივ მდგომარეობას, რომელიც სათემო საზოგადოებასთან მიმართებაში განიხილებოდა. ადათობრივი ნორმები სახლეულის წევრთა უფლებრივ მდგომარეობას განსაზღვრავდა. იგი საოჯახო ურთიერთობების თითქმის ყველა სფეროს მოიცავდა, განსაკუთრებით კი – მმართველობასა და სახლეულის სეგმენტაციის პროცესში ძმებს შორის საოჯახო ქონების გაყოფისას იჩენდა თავს.

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს, კერძოდ, სამცხისა და აჭარის ტრადიციულ საზოგადოებებში როგორც ოჯახის მართვა, ისე შრომის ორგანიზაცია სქესობრივ-ასაკობრივი დიფერენციაციის შესაბამისად იყო ორგანიზებული. დიდ სახლეულში განსაზღვრული იყო საკუთრების ფორმა, ცალკეულ წევრთა ქონებრივ-უფლებრივი სტატუსი და ამ სტატუსის მარეგულირებელი ადათ-წესები, ზნე-ჩვეულებანი და, რაც განსაკუთრებით საყურადღებოა, საოჯახო სამართლებრივი ნორმები.

განვითარებული და გვიანი შუასაუკუნეების, ისე როგორც XIX საუკუნის მეორე ნახევარის, სამხრეთ საქართველოში ქორწინებისა და საოჯახო ურთიერთობათა სფეროში არსებული მემკვიდრეობის ტრადიციული წესი, გაყოფისას საოჯახო ქონების განაწილებისა და კენჭისყრის თავისებურებები ზოგადქართულ ხასიათს ატარებდა და კავკასიის ხალხების ჩვეულებითი სამართლის განვითარების საერთო ხაზთან ბევრ საერთოს პოულობდა. სამართლებრივი ნორმების მსგავსება შეიძლება მხოლოდ კავკასიის ხალხთა მჭიდრო კულტურულ-ისტორიული ურთიერთობებით აიხსნას.

3.2. რელიგიური სასამართლო: წარმართული, ქრისტიანული – კანონიკური და მუსლიმანური სამართალი. განვითარებული და გვიანი შუასაუკუნეების სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ხალხური რელიგიური სასამართლოს გვერდით არსებობდა საეკლესიო – კანონიკური სამართალი. კანონიკური სამართლის წიგნების შემორჩენილ ნაწყვეტებში წარმოდგენილია ის პუნქტები, რომლითაც ესა თუ ის პირი რელიგიურად სამართლდებოდა. მათგან მნიშვნელოვანია წყევლა და შეჩვენება, ღალატით მკვლელობა, განდევნა და გადახვეწა, სასჯელი ქალის მოტაცებისა და ქურდობისათვის, მოციქულთა და წმინდანთა კრებები, რომლებიც კანონებში იყო მოქცეული. საეკლესიო მსჯულდებლობის ფრაგმენტი სხვა არაერთ საინტერესო სასჯელსაც ითვალისწინებდა.

ხალხურ სამართლებრივ სივრცეში წყევლისა და შეჩვენების გვერდით ყურადღებას იქცევს ეთნოგრაფიულად ხელმისაწვდომ პერიოდამდე შემონახული ჩვეულება – ფიცი და დაფიცების წესი, რომელსაც სხვადასხვა ხასიათის დანაშაულის დასადგენად თუ ერთგულების განსამტკიცებლად მიმართავდნენ. იგი სასამართლო მტკიცებულების ერთ-ერთ ფორმას წარმოადგენდა. ფიცი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების თითქმის ყველა იმ სფეროში იჩენდა თავს, სადაც ჩვეულების საფუძველზე სამართლებრივი მოტივაციის აუცილებლობა იდგა. ეს ეხებოდა მოსამართლეებს, მოლაშქრეებს, ბრალის დამდებსა და დანაშაულში ბრალდებულს, რელიგიური აღმსარებლობის წარმომადგენლებს.

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში რელიგიურმა სასამართლომ ბევრი რამ წარმართული ჩვეულებების საფუძველზე შემოინახა, სადაც სამართლებრივი განსჯაც წარმართული რწმენა-წარმოდგენებით იყო შეჯერებული. ხალხური გასამართლების ამგვარი წესები ყოფაში თითქმის XX საუკუნის დასაწყისამდე იყო შემონახული, რომლებიც სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობაში განსაკუთრებით სიცოცხლისუნარიანი დემონოლოგიურ შეხედულებათა სფეროში აღმოჩნდა. კუდიანებისა და ჯადოქრების გამოსავლენად და დასასჯელად მოსახლეობა ხშირად სამართლებრივ გზებს მიმართავდა, რომლებსაც ღვთის სამართლის მოტივაცია ედოთ საფუძვლად. ასეთი იყო კუდიანობაში ეჭვმიტანილის დადაღვა, ჯადოქრობაში ბრალდებულის მდინარეში გადაგდება და სხვა მისთანანი.

მუსლიმანურ ნორმატივზე დაფუძნებული სასამართლო ორგანიზაციებიდან სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ყადის სასამართლო უნდა გამოიყოს. მიუხედავად იმისა, რომ ყადის სასამართლოს ამოსავალი შარიათი უნდა ყოფილიყო, იგი მაინც, უმეტეს შემთხვევაში, ადათით ხელმძღვანელობდა. ამას ისიც განაპირობებდა, რომ ადგილობრივი ყადები, რომლებიც სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში წარმომავლობით ქართველები იყვნენ, ოსმალურს, თურქულ ენას სათანადოდ ვერ ფლობდნენ, შესაბამისად, ვერც შარიათის პრინციპებით ვერ ხელმძღვანელობდნენ და იძულებულნი ხდებოდნენ პრაქტიკაში საადათო სამართლებრივი ცოდნა გამოეყენებინათ.

თავი 4

სისხლის სამართალი და სისხლის სამართალთან დაკავშირებული ხალხური ჩვეულებები

4.1. სისხლის აღების ტრადიციები ხალხურ ჩვეულებით სამართალში. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ, სამცხესა და აჭარაში, ისე როგორც საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში, წარსულში სახელმწიფო – ფეოდალური და რელიგიური, კერძოდ, კანონიკური ხასიათის სასამართლოების პარალელურად ისეთი საადათო სასამართლოებიც არსებობდა, რომლებიც ტრადიციულ ყოფაში აღმოცენებული ჩვეულებითი სამართლის იურიდიულ ნორმებს ეფუძნებოდა. განსაკუთრებით ეს შეიძლება სისხლის სამართალზე ითქვას, რომელიც უპირატესად სისხლის აღების ტრადიციებთან იყო დაკავშირებული. გვარისათვის დამახასიათებელი სისხლის აღების სავალდებულო ნორმები, ტერიტორიულ-სამეზობლო თემის პირობებში განაყოფი ოჯახების გაერთიანებაში არსებული გენეალოგიური ჯგუფის ფუნქციებში მოექცა. მსგავსი გაერთიანება, რომელიც აჭარაში „ნოგროს“ სახელს ატარებდა. ასე რომ, აჭარაში სისხლის აღებისათვის ვალდებულ უჯრედად გვევლინებოდა არა გვარი, არამედ ნოგრო, რომელიც კლასიკური ტიპის არასეგმენტირებად გვართან შედარებით უფრო გვიანდელი წარმოშობის ნათესაურ გაერთიანებას წარმოადგენდა. ნოგროს შიგნით პასუხისმგებლობა ნათესაური კატეგორიებისა და საფეხურების მიხედვით იყო დიფერენცირებული: სისხლის აღებისას ითვალისწინებდნენ ნათესავთა სიშორესიანხლოვეს. სისტემის სტრუქტურაში სისხლის აღება პირველ რიგში მოკლულის უახლოეს ნათესავს ევალებოდა.

შუასაუკუნეების წერილობითი წყაროებისა და საველე-ეთნოგრაფიული მასალების საფუძველზე დგინდება, რომ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში სისხლის სამართალი ძირითადად მრუმობის, ცოლის ღალატისა და მკვლელობის ნიადაგზე აღიძვრებოდა, რომელთა საქმის წარმოება როგორც დადგენილი სახელმწიფო – ფეოდალური კანონების, ისე ხალხური, ჩვეულებითი სამართლის საფუძველზე მიმდინარეობდა. სისხლის სამართლის სფეროში ფართო გავრცელება ჰქონდა ვენდეტას – შურისძიებას სისხლის ალების გზით, რაზეც ადათობრივი და სახელმწიფო სასამართლოები შესაბამისად რეაგირებდა.

4.2. დასჯის ფორმები განვითარებული და გვიანი შუასაუკუნეების სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის ჩვეულებით სამართალში. დასჯის ფორმები ძველ საქართველოში მრავალფეროვნებით გამოირჩეოდა, რაზეც ფეოდალური სამართლის არაერთი წიგნი მეტყველებს. ტალიონის წესი ძირითადად მკვლელობის ორ სახეს მოიცავდა: მკვლელობას სისხლის ალების ნიადაგზე და მკვლელობას შურისძიების ნიადაგზე. ორივე მათგანი ინდივიდუალური ხასიათის სასჯელი იყო, რომლებიც კავკასიის ხალხებში, მათ შორის, ქართველებში დადასტურებული თვითგასამართლების ფორმებს წარმოადგენდა.

ძველ საქართველოში სასჯელთა სახეები იყო სიკვდილით დასჯა, ასოთა მიღება – განპატიჟება, რაც სხეულის რომელიმე ნაწილის, ვთქვათ, ხელისა და ფეხის მოკვეთას, თვალების დათხრას გულისხმობდა, ექსორია – გაძევება, თავისუფლების აღკვეთა ანუ საპყრობილეში, კერძოდ, ციხეში ჩასმა: დილეგში ჩაგდება, საკანსა და საპატიმროში გამომწყვდევა, გვემითი სასჯელები – სხეულის დაზიანება მათრახის დარტყმით, ე. წ. ტაჯგანაგის კვრა, თასმით ცემა, ღუედით მიმთხვევა, მამულის დაჭირვა – ქონების კონფისკაცია, დაყადაღება, პირებისათვის უფლებების ჩამორთმევა, მათ შორის, სამხედრო ანდა რაინდობის უფლების ჩამორთმევა, დაკრულვა – წყევლა და კრულვა, გამაწბილებელი სასჯელები – სამარცხვინო ბოდთან დაყენება, ყელზე გამობმული საბელით ქუჩა-ქუჩა ტარება, გაპარსვა, საჯაროდ სილის გაწვნა, ვირზე შესმა, მამაკაცის ქალის ტანსაცმელში გამოწყობა, თავზე ნაცრის დაყრა. ადამიანის დასჯის სხვადასხვა ფორმათა შორის ფიზიკური დასჯა და გამაწბილებელი სასჯელები წინა პლანზე იდგა. არაერთი ქართული წერილობითი წყარო ადასტურებს, რომ ადრე შუასაუკუნეებში,

სამართალი, ძირითადად, ორი – ფიზიკური დასჯითა და გამაწბილებელი სასჯელის სახით იყო წარმოდგენილი, კერძოდ, ასეთები იყო ვირზე შესმა და თავისა და წვერის მოპარსვა. ძველ საქართველოში ფიზიკური დასჯის ფორმებიდან უპირატესად მაინც – „ქედზე ჯაჭვის დადება“ და „ფეხზე ბორკილის შებმა“ იცოდნენ. გვიანი შუასაუკუნეების სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოშიც ცნობილი ყოფილა დანაშაულის ჩამდენი შეპყრობილი პირისათვის დასჯამდე ჯაჭვით დაბორკვა და საზოგადოებისაგან იზოლაცია. ჯაჭვით პიროვნების დაბმა მართლმსაჯულების აღსრულების ერთ-ერთი ფორმა იყო, ხოლო ჯაჭვი – მართლმსაჯულების იარაღი, თუმცა ქართველებში ჯაჭვის სემანტიკა მრავალმხრივი იყო და მას საკრალური დანიშნულებაც ჰქონდა.

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ჩვეულებითი სამართალი ქონებრივი და კომპოზიციური ხასიათის სასჯელებთან ერთად მართალია განაჩენის სხვა მრავალ სახეს იცნობდა, მაგრამ განსაკუთრებით ხაზგასასმელია საყოველთაოდ ცნობილი მტანჯავი – სხეულებრივი სასჯელები, მოკვეთა, შერისხვა, ჩაქოლვა, გამაწბილებელი, სასჯელები. აჭარაში დანაშაულის სახეებს ერთმანეთისაგან ასხვავებდნენ და, შესაბამისად, სასჯელთა დიფერენცირებასაც ახდენდნენ. სისხლის აღება გათვალისწინებული იყო შურისძიების ნიადაგზე მხოლოდ განზრახ მკვლელობის დროს. შურისძიებისას ჩაქოლვა ანუ ჩაჯოლგვა, ამოკირვა და მოკვეთა, უმთავრესად, ზნეობრივი ნორმების უხეზად დარღვევას მოჰყვებოდა ხოლმე.

4.3. სისხლ-მესისხლეობაში კომპოზიციის – შერიგების ხალხური სამართლებრივი წეს-ჩვეულებები. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ჩვეულებით სამართალში უპირველესად ყურადღებას სისხლის სამართალი იქცევს, სადაც მეტად საინტერესო ტრადიციები იკვეთება. სისხლის სამართალი პირველ რიგში სისხლის აღებასთან, კერძოდ, მოსისხლეთა დარიგებასთან დაკავშირებულ წეს-ჩვეულებებსა და დასჯის ხალხურ ფორმებს ასახავს. ძველი ქართული სამართლის წიგნების მიხედვით, ძველ სამცხე-საათაბაგოში მოდავე მხარეთა მომრიგებლად შუაკაცები გვევლინება. შუაკაცთა სასამართლო იგივე მედიატორთა სასამართლო იყო.

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის ჩვეულებითი სამართალი იცნობდა მკვლელობის სხვადასხვა სახეობებს და, შესაბამისად, კომპოზიციის – დარიგების პროცესში განზრახ და გაუფრთხილებელ მკვლელობებს ერთმანეთისაგან ასხვავებდა, ისე როგორც ქართული ჩვეულებითი სამართალი ერთმანეთისაგან მკვლელობის ფორმებს განასხვავებდა. მკვლელობის სახესხვაობაზე დიდი იყო დამოკიდებული შერიგების შედეგი. მოსისხლეთა შერიგებისა და სისხლის გამოსყიდვის რამდენიმე სახე გამოყოფენ: 1. გაუფრთხილებლობით მკვლელობა; 2. შემოკვდომა, როცა მკვლელს ერთის ნაცვლად მეორე შემოაკვდებოდა; 3. განზრახ მკვლელობა, როცა მკვლელი წინასწარ ჩაფიქრებულ მკვლელობას განახორციელებდა ანდა დაზარალებული მძიმედ დაიჭრებოდა, მაგრამ არ მოკვდებოდა; 5. დაჭირავებული მკვლელობა, როცა სისხლის ამღები მტერს მოსყიდულ პირს მოაკვლევინებდა.

მიუხედავად ოსმალთა სამასწლოვანი მმართველობისა, სამცხემ და აჭარამ ქართული ეთნიკური ტრადიციები, მათ შორის, სისხლ-მესისხლეობის სფეროში შერიგების ძირ-ძველი ადათები თითქმის უცვლელად შემონახა, რომლებიც საქართველოში სოციალურ ურთიერთობათა ძველი ფორმებისა და ხალხური სამართლებრივი ნორმების დადგენისათვის ფასდაუდებელ წყაროს წარმოადგენს.

4.4. სისხლის სამართალი, შურისძიება და ხალხური დასჯის რემინისცენციები საქართველოში თანამედროვეობასთან კონტექსტში – ლინჩის სასამართლო. ადამიანის რთული და მრავალფეროვანი ბუნება ისტორიული და იურიდიული ანთროპოლოგიის თემატიკას ამოუწურავს ხდის. ამ მხრივ საქართველოს მაგალითზე საინტერესოა ლინჩთან დაკავშირებული საკითხები. „ლინჩი“ თვითგასამართლების ერთ-ერთი ფორმაა. დროთა განმავლობაში ლინჩის ტიპის სასამართლომ ფეხი მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაშიც მოიკიდა. ასე მოხდა საქართველოშიც, სადაც ჯგუფური გასამართლების ამგვარმა ფორმამ თავდაპირველი სახე იცვალა. მან მოდერნიზაცია განიცადა და უფრო ჩვეულებით სამართალს – ეთნოსამართალს დაუახლოვდა.

ლინჩის სასამართლოს არსი საქართველოს უახლოეს ისტორიაში ბრბოს მიერ პიროვნების თვითნებურ დასჯაში მდგომარეობდა და გამოხატული იყო ინდივიდის ანდა ჯგუფის, ძირითადად, ნათესავების – მოგვარეების, მეგობრებისა და მეზობლების, საერთო ინტერესების მატარებელი პირების მიერ ექვმიტანილის ცემაში, წამებაში,

სიკვდილის დასჯაში, უმეტესად ჩაქოლვაში. ლინჩის სასამართლო თვითგასამართლების ისეთ ელემენტებს შეიცავს, როგორცაა ინდივიდის მიერ გადაწყვეტილების მიღება და მისი აღსრულება საკუთრივ გადაწყვეტილების მიმღების ანდა მისი ხელი-სუფლების ქვეშ მყოფი გარკვეული ჯგუფის მეშვეობით.

საბჭოთა კავშირის რღვევის გლობალურმა პროცესმა ყოფილ რესპუბლიკებში ლინჩის სასამართლოს ნოყიერი ნიადაგი შეუქმნა. იმ ქვეყნებში, სადაც მწვავედ დგას სოციალური, ეკონომიკური და, შესაბამისად, პოლიტიკური პრობლემები, სამართალ-დამცავი ორგანოები კრიზისულ მდგომარეობაში იმყოფებიან, შესაბამისად, ლინჩის გამოვლინებანი თითქოსდა სამართლიანობის აღდგენისათვის საზოგადოების სწრაფ-ვას წარმოადგენს. XX საუკუნის ბოლოს საქართველომ ბრძოლა დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის დაიწყო. საბჭოთა მმართველობის ეპოქაში საქართველოში ნაციონალური სახელმწიფოსათვის ნიშანდობლივი სამართლებრივი ბაზა, პრინციპში, სრულიად მოშლილი იყო. სამხედრო და პოლიტიკური თვალსაზრისით ქვეყანაში ჩამოყალიბებული ქაოსური გარემო, ბუნებრივია, კრიმინალური საქმიანობისათვის ნოყიერ ნიადაგს ქმნიდა. ამდენად, არცაა გასაკვირი, როცა კორუფციულ სამართლებრივ სისტემაში დანაშაულის საზღაურის საპასუხოდ თავი იჩინა თვითგასამართლების განსაკუთრებული აგრესიულობითა და დაუნდობლობით გამორჩეულმა „ლინჩის სასამართლომ“, ჩვეულებითი სამართლის მოდერნიზებულმა ახალმა ხალხურმა მიმართულებამ.

არსებობს თუ არა თანამედროვე საქართველოში ლინჩის სასამართლოსათვის ხელსაყრელი მორალურ-ფსიქოლოგიური გარემო? ამ კითხვას შესაძლებელია უარყოფითი პასუხი გაეცეს, რადგან სამართალდამცავი ორგანოების სიცოცხლისუნარიანობამ კრიმინალურ დანაშაულთა შემცირება განაპირობა, შესაბამისად, სახელმწიფო სასამართლო ინსტიტუტების ფუნქციურმა მდგომარეობამ ლინჩის სასამართლოს საფუძველი გამოაცალა, მაგრამ, როგორც დაკვირვებები გვიჩვენებს, სამართლის აღნიშნული ფორმა, ისე როგორც ზოგადად სისხლის აღების წესი, ადამიანის ცნობიერ სფეროს განეკუთვნება. იგი ადამიანისა და ადამიანთა ჯგუფების მენტალობაში დღესაც არსებობს.

დასკვნა

კაცობრიობის იურიდიული აზროვნების ისტორია უძველესი ხანიდან დაიწყო. განვითარების ნებისმიერ საფეხურზე ადამიანი ცდილობდა საკუთარი სამართლებრივი მდგომარეობა როგორც მიკრო, ისე ფართო სოციალურ სეგმენტში განესაზღვრა. ქართველი ხალხის იურიდიული აზროვნების ისტორიაც მსოფლიოს ხალხების იურიდიულ ცნობიერების ისტორიასთან კონტექსტში უნდა განიხილებოდეს, რადგან იგი კაცობრიობის სამართალმცოდნეობის ორგანული ნაწილია, თუმცა საკუთარ, ეროვნულ ნიშან-თვისებებს ატარებს. თითქმის ყველა სამართლის წიგნთა ამოსავალი, რომლებიც დღეს კაცობრიობისათვისაა ცნობილი, მითუმეტეს შუასაუკუნეების ქართული სამართლის წიგნების საფუძვლები, ჩვეულებითი სამართალი იყო. განვითარებული და გვიანი შუასაუკუნეების სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ადათობრივი სასამართლოები როგორც ფორმით, ისე შინაარსით ისტორიულად ჩამოყალიბებული ჩვეულებითი სამართლის წიაღიდან მომდინარეობდა. აქ გვხვდებოდა ხალხური სამართლის ყველა ის ფორმა, მაგალითად, სამედიატორო სასამართლო, სასამართლოს ფუნქციით აღჭურვილი სახალხო კრება, ფეოდალის სასამართლო, თვითგასამართლების ნაირსახეობები, რომლებიც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, ასევე, ზოგადად, კავკასიის ხალხებშიც იყო ცნობილი და ძირითადი მახასიათებლებით კაცობრიობისათვისაც საერთო იყო. სამედიატორო სასამართლოს უფლებამოსილება სამოქალაქო ხასიათის დავების განხილვით შემოიფარგლებოდა, სასისხლო საქმეთა გარჩევა კი სახალხო სასამართლოსა და მასთან დაკავშირებულ მოსამართლეთა პრეროგატივა ყოფილა.

მმართველობის ფორმებისა და ჩვეულებითი სამართლის ისტორიის შესწავლის პროცესში გვერდს ვერ ავუვლით ქართული ფეოდალური სახელმწიფოს ადმინისტრაციულ მოწყობასა და მმართველობითი სისტემის თავისებურებებს, სადაც სამხრეთ საქართველოს – ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ორგანულ ნაწილს, განსაკუთრებული ადგილი ეკავა და ტერიტორიული დაყოფითა თუ ადმინისტრაციული დარაიონებით ისევე იყო ორგანიზებული, როგორც დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველო.

შუასაუკუნეების საქართველოს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობა საკმაოდ რთული აგებულების იყო და მხარეთა ბუნებრივ-გეოგრაფიულ, ეთნოგრაფიულ და პოლიტიკურ თავისებურებებს ეფუძნებოდა. ამავე დროს, დინამიკაში იგი ცვალებადი იყო და ამა თუ იმ პერიოდში ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკურ მდგომარეობასთან შესატყვისობაში ტერიტორიული დანაყოფები – „ქუეყნები“ სხვადასხვა ფორმითა და შინაარსით იყო წარმოდგენილი. „ქუეყნებად“ დანაწილებული საქართველო თავადაც „ქუეყანა'ს“ წარმოადგენდა, რომლის ფარგლებში არსებობდა ისეთი ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული გაერთიანებები, როგორებიც იყო „სოფელი“, „ხევი“, „თემი“ და „საერისთავო“. საქართველოს მიწა-წყლის ადმინისტრაციული დარაიონება ქვეყნის მართვა-გამგებლობის უკეთ ორგანიზებას ემსახურებოდა.

განვითარებული და გვიანი შუასაუკუნეების სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში – სამცხესა და აჭარაში თემის თავშეყრის ადგილს მოედანი, ე. წ. **სასოფლო მიედანი** წარმოადგენდა. აჭარის მთიანეთში თემის ყველა დასახლებული უბნისათვის მოედნის სახით საერთო ცენტრალური ნაწილი არსებობდა, რომელიც თემის გული, თემის საზოგადოებრივი და ადმინისტრაციული ცხოვრების ცენტრი იყო. თემში გაერთიანებული თითოეული სოფელიც მოედანთან უშუალოდ იყო დაკავშირებული. სათემო დასახლებისათვის საერთო მოედანთან მისი ცალკეული ტერიტორიული სემენტის კავშირი განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი იყო, რადგან სოფლებში წარმოდგენილ სახლობებს შორის ურთიერთობების ხასიათს სწორედ მოედანი და მოედანზე გამართული სათემო ყრილობა განსაზღვრავდა. უხუცესთა შესაკრებ ადგილებს წარსულში **სალაყბო** ერქვა.

თემის ავტორიტეტულ პირთა წარმომადგენლობითი ორგანოს საკრებულოს, ე. წ. „მოხუცთა საბჭო'ს“ წარსულში „მოყრიანობა'ს“, ხოლო გვიანი შუასაუკუნეებისათვის, კერძოდ, ოსმალთა მმართველობის დაწყებიდან – „ოლქობა'ს“ ეძახდნენ. წარსულში მოყრიანობა, გვიანი შუასაუკუნეებისათვის კი – ოლქობა საჭირბოროტო, სამართლებრივი საკითხების განსახილველად თემის მოედნებზე, თემის საკულტო ნაგებობების მახლობლად, სერებზე, კორდზე, ბახჩებში, ამა თუ იმ მეკომურის კალო-ზე, გზაჯვარედინებზე, წყაროებთან, სამჭედლოებთან თუ წისქვილებთან იკრიბებოდა. განვითარებული და გვიანი შუასაუკუნეების სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში

სამართლებრივი საკითხები, რომელთა განხილვას უბნების, სოფლებისა და თემების თავყრილობის ადგილებში მცირე და შედარებით დიდ მოედნებზე ჰქონდა ადგილი, უაღრესად მაღალი პასუხისმგებლობით თემის რჩეული ადამიანების – „წინაჲ კაცები'სა“ და „წინაჲ პირები'ს“ მიერ განიხილებოდა.

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში წარსულში თემთან და ეკლესიასთან მმართველობითი და სამართლებრივი ხასიათის ისეთი საკითხები იყო იდენტიფიცირებული, როგორც რელიგიური, სამოქალაქო და სისხლის სამართალი იყო, კერძოდ, სათემო და საეკლესიო მიწისმფლობელობა, მიწისა თუ სხვა ტიპის საკუთრებასთან დაკავშირებული სადავო საკითხების, მათ შორის, თემთა შორის კონფლიქტების დარეგულირება, სისხლ-მესისხლეობის, ადათობრივი ნორმებისა თუ საეკლესიო დოგმების დარღვევის დროს წარმოქმნილი პრობლემების მოწესრიგება. ეს პრობლემები საერო და სასულიერო მმართველობითი ორგანოებისა და მათი ხელმძღვანელების კომპეტენციასა და განკარგვის სფეროში შედიოდა. მმართველობის აღნიშნული სისტემა სამცხე-საათაბაგოში „ხუცი'ს“ („ხუცესი'ს“), ხოლო აჭარაში – „ხუცეცი'ს“ სახელოსთან იყო გაიგივებული, რომლებიც, როგორც ჩანს, შუასაუკუნეებში სასულიერო და საერო მმართველის ფუნქციებს აერთიანებდა. განვითარებული შუასაუკუნეების შემდეგ, გვიანი შუასაუკუნეების სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ, აჭარაში თემის წინამძღოლად უკვე არა **ხუცეცი**, არამედ ე. წ. **წინაჲ კაცი**, იგივე, **წინაჲ პირი** თუ **თავი კაცი** დასტურდება, რომელიც სხვა თემის უხუცესებთან, ასევე, „წინაჲ კაცებთან“ („წინაჲ პირებთან“, „თავი კაცებთან“) ერთად ხევის და ხევთა კავშირის საერთო-საჭირობოროტო საკითხებს წყვეტდა. მათ შეკრებას **ბერების მოყრა** (**წინა ხალხის შეყრა**) ეწოდებოდა. წინაჲ კაცი ჰყავდა დიდ სახლეულს, უბანს, სოფელსა და თემს. თემის წინაიკაცები დასახლებაში არსებული დიდი სახლეულებიდან წარმომდგარი წინამძღოლების საკრებულოს წარმოადგენდა. წინაჲ კაცებს აჭარის მთიანეთში მრავალმხრივი ფუნქციები გააჩნდა, რომელთაგან მნიშვნელოვანი იყო თემის მმართველობით ორგანოში გადაწყვეტილებების მიღება, შუამდგომლობა და მედიატორობა - სამედიატორო საქმიანობისას მხარეებს შორის დავის მოწესრიგება.

განვითარებული და გვიანი შუასაუკუნეების სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ყურადღებას იქცევს ხალხური მმართველობის ისეთი ფორმები, როგორებიცაა

მოყრიანობა და ოლქობა. მათგან, **მოყრიანობა** ძველი ტერმინია და ქართულ სამართლებრივ გარემოცვაშია განვითარებული, **ოლქობა** კი – შედარებით გვიანდელი, ოსმალთა ხანის დროინდელი სოციალური ინსტიტუტის აღმნიშვნელი სიტყვაა. ოლქობა, როგორც სახალხო მმართველობის ინსტიტუტი, თავის კომპეტენციაში საკანონმდებლო, სასამართლო, აღმასრულებელ და განმკარგულებელ უფლებებსა და ფუნქციებს აერთიანებდა და მისი საქმე თემებსა და მეზობელ ოლქებთან ურთიერთობების მოგვარება იყო.

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში იურიდიულად ჩამოყალიბებული სახით იყო წარმოდგენილი სამოქალაქო და სისხლის სამართალი, შესაბამისად, სამოქალაქო და სისხლის სამართალთან დაკავშირებული სასამართლო ინსტიტუტები. სამოქალაქო სამართალი ძველ საქართველოში ჩვეულებით – ხალხურ სამართალშიც იჩენდა თავს, რომელიც უმთავრესად საქორწინო, საოჯახო და სამედიატორო სფეროში აისახებოდა. სამართლებრივი მოთხოვნილებები საოჯახო-საქორწინო ურთიერთობების თითქმის ყველა საფეხურზე წარმოიქმნებოდა, დაწყებული საქორწინო წყვილთა ნიშნობით, დამთავრებული ცოლ-ქმრის ქონებრივი სტატუსით, ძმებს შორის საოჯახო ქონების გაყოფითა და ცოლ-ქმრის გაყრის სამართლებრივი ნორმებით.

განვითარებული და გვიანი შუასაუკუნეების სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ხალხური სამოქალაქო სამართლის პარალელურად არსებობდა რელიგიური და საეკლესიო – კანონიკური სასამართლოები. კანონიკურ, ისე როგორც სახელმწიფო – ფეოდალური სამართლის წიგნების სხვადასხვა მუხლს საფუძვლად ედოთ ჩვეულებითი – ხალხური სამართლის ნორმები. რელიგიურმა სასამართლომ ბევრი რამ წარმართული ჩვეულებებიდან მიიღო, სადაც სამართლებრივი განსჯაც წარმართული რწმენა-წარმოდგენებით იყო განპირობებული. მუსლიმანურ ნორმატივზე დაფუძნებული სასამართლო ორგანიზაციებიდან სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ყადის სასამართლო უნდა გამოიყოს, რომლის ამოსავალიც შარიათი იყო. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ, აჭარაში საადათო სასამართლო, რომელიც უძველესი დროიდან არსებობდა, ხალხის ყოფის აუცილებელი და ორგანული ნაწილი იყო, ხოლო ყადების სასამართლო გვიან მიღებული და, ამასთან, თავსმოხვეული რელიგიის

თანმხლებ ნაწილს წარმოადგენდა და მოსახლეობაში მისი დამკვიდრება პრინციპში არ ხერხდებოდა.

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ, სამცხესა და აჭარაში, ისე როგორც საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში, წარსულში სახელმწიფო – ფეოდალური და რელიგიური, კერძოდ, კანონიკური ხასიათის სასამართლოების პარალელურად ისეთი საადათო სასამართლოებიც არსებობდა, რომლებიც თითქმის მთლიანად ტრადიციულ ყოფაში აღმოცენებული ჩვეულებითი სამართლის იურიდიულ ნორმებს ეფუძნებოდა. განსაკუთრებით ეს შეიძლება სისხლის სამართალზე ითქვას, რომელიც უპირატესად სისხლის აღების ტრადიციებთან იყო დაკავშირებული. შუასაუკუნეების წერილობითი წყაროებისა და საველე-ეთნოგრაფიული მასალების საფუძველზე დგინდება, რომ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში სისხლის სამართალი ძირითადად მრუმობის, ცოლის დაღატისა და მკვლელობის ნიადაგზე აღიძვრებოდა, რომელთა საქმის წარმოება როგორც დადგენილი სახელმწიფო – ფეოდალური კანონების, ისე ხალხური, ჩვეულებითი სამართლის საფუძველზე მიმდინარეობდა.

ჩვეულებითი სამართლის რემისცენციები თანამედროვეობასთან კონტექსტში ე. წ. „ლინჩის სამართალში“ პოულობდა გამოხატულებას, რომელიც საქართველოს საზოგადოებრივ ყოფაში XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში დამკვიდრდა. ლინჩის სასამართლო თვითგასამართლების ისეთ ელემენტებს შეიცავდა, როგორიცაა ინდივიდის მიერ გადაწყვეტილების მიღება და მისი აღსრულება საკუთრივ გადაწყვეტილების მიმღების ანდა მისი ხელისუფლების ქვეშ მყოფი გარკვეული ჯგუფის მეშვეობით. დღეს ლინჩის სასამართლოსათვის ხელსაყრელი მორალურ-ფსიქოლოგიური გარემო არ არსებობს, რადგან სამართალდამცავი ორგანოების სიცოცხლისუნარიანობამ კრიმინალურ დანაშაულთა შემცირება განაპირობა, შესაბამისად, სახელმწიფო სასამართლო ინსტიტუტების ფუნქციურმა მდგომარეობამ ლინჩის სასამართლოს საფუძველი გამოაცალა, მაგრამ, როგორც დაკვირვებები გვიჩვენებს, სამართლის აღნიშნული ფორმა ისე, როგორც ზოგადად სისხლის აღების წესი, ადამიანის ცნობიერსფეროს განეკუთვნება. იგი ადამიანისა და ადამიანთა ჯგუფების მენტალობაში დღესაც არსებობს.

ნაშრომის ძირითადი დებულებების მიხედვით გამოქვეყნებული სტატიები

1. მგელაძე ბ. ხატის(/ჯვარის) მიწები ტოპონიმიკაში და საეკლესიო მიწის-მფლობელობის საკითხები განვითარებული და გვიანი შუასაუკუნეების სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში. – დიალექტოლოგიური კრებული, 37-ე დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის მასალები, თბილისი, 2017, გვ. 92-106, ISBN 978-9941 (თანაავტორი ნ. მგელაძე).

2. მგელაძე ბ. კლარჯული „ნალია“-საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აჭარის არ რეგიონული სამეცნიერო ცენტრის „შრომები“, II, ბათუმი, 2017, გვ. 201-216, ISSN 2449-2507, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის სტამბა (თანაავტორები: ნ. მგელაძე, თ. ტუნაძე).

3. მგელაძე ბ. ხალხური და სასულიერო მმართველობის ისტორიის საკითხები განვითარებული და გვიანი შუა საუკუნეების სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში – **ხუცეცი**. – საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „წყაროთმცოდნეობითი და ისტორიული კვლევები, პროგრამა და მოხსენებათა თეზისები, 2017 წლის 18-21 ოქტომბერი, თბილისი, გვ. 28-29.

4. მგელაძე ბ. ხალხური და სასულიერო მმართველობის ისტორიის საკითხები განვითარებული და შუა საუკუნეების სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში – **ხუცეცი**. – ქართული წყაროთმცოდნეობა, XIX/XX, თბილისი, 2017/2018, გვ. 129-135, ISSN 1987-9563, გამომცემლობა „მერიდიანი“.

5. მგელაძე ბ. თემის მმართველობითი ორგანოს – უხუცესთა საბჭოს თავყრილობის ადგილები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში. – საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აჭარის არ რეგიონული სამეცნიერო ცენტრის „შრომები“, III, ბათუმი, 2018, გვ. 155-168, ISSN 2449-2507, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის სტამბა.

6. მგელაძე ბ. სისხლ-მესისხლეობაში კომპოზიციის – დარიგების ხალხური ტრადიციები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში. – საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის აჭარის არ რეგიონული სამეცნიერო ცენტრის „შრომები“, IV, ბათუმი, 2019, გვ. 127-140, ISSN 2449-2507, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის სტამბა.

7. მგელაძე ბ. დასჯის ფორმები განვითარებული და გვიანი შუა საუკუნეების სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის ჩვეულებით სამართალში. – ქართული წყაროთმცოდნეობა, XXI, თბილისი, 2019, გვ. 58-73, ISSN 1987-9563, გამომცემლობა „უნივერსალი“.

8. მგელაძე ბ. თემის მმართველობითი ორგანოები გვიანი შუა საუკუნეების სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში – „ოლქობა“. – ქართული წყაროთმცოდნეობა, XXII, თბილისი, 2020, გვ. 46-63, ISSN 1987-9563, შპს „პრინტჯეო“.

9. მგელაძე ბ. რელიგიური სასამართლო: წარმართული, ქრისტიანული – კანონიკური და მუსლიმანური სამართალი შუასაუკუნეების სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში. – ქართული წყაროთმცოდნეობა, XXII, თბილისი, 2021, იბეჭდება.

10. მგელაძე ბ. იურიდიული ანთროპოლოგიის თანამედროვე პრობლემები საქართველოში („ლინჩის სასამართლო“). – საისტორიო მაცნე, ბათუმი, 2017 (თანაავტორები: ნ. მგელაძე, მ. ლორია), იბეჭდება.